

بسمه تعالی

پیامدهای خانه نشینی زن و راهکارهای برون رفت از آن،

باتوجه به الگوی سوم زن مسلمان

زهره حافظیان^۱

چکیده

نقش بی بدیل زنان در پیشرفت و تعالی انسانی، غیر قابل انکار است. ارزش اموری چون تربیت نسل های آینده با هیچ چیز دیگری قابل مقایسه نیست. این پژوهش با روش توصیفی و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای است که در بخش اول به بررسی پیامدهای مثبت و منفی خانه نشینی زنان به عنوان الگوی اول پرداخته شد. در بخش دوم مقاله، الگوی دوم پیرامون مباحث فمینیسم و نظرات این دیدگاه در مورد حضور زنان در خانواده، اجتماع، سیاست و اقتصاد اشاره شده است. در بخش پایانی نیز الگوی سوم به عنوان عادلانه ترین الگو درباره حضور فعال زنان در خانواده و اجتماع به مخاطب معرفی شد. پژوهشگر پس از بررسی مشکلات الگوی اول و دوم، به این نتیجه دست یافت که هیچ کدام توان پاسخگویی به نیازهای زنان و جامعه را نداشته و الگوی سوم نسبت به آن دو بسیار کارآمدتر است. در نهایت مقاله به بیان منظومه فکری مقام معظم رهبری در مورد حضور فعال زنان در اجتماع با نام الگوی سوم پرداخته است. ایشان تاکید می کنند که اشتغال زنان نباید به نقش های خانوادگی آنها لطمه وارد کند. «زنان به قدری که توان جسمی و نیازها و ضرورت هایشان اجازه می دهد، می توانند در فعالیتهای شرکت کنند. آنها هر چه می توانند، تلاش اقتصادی و سیاسی و اجتماعی کنند». (خامنه ای، ۱۳۷۵)

کلیدواژه: زن، خانه نشینی، فمینیسم، الگوی سوم زن

مقدمه

قطعا یکی از چالش های پر بحث امروز بشریت، شناخت جایگاه زن می باشد. پاسخ صحیح و صریح به این موضوع زیر ساختی، راه برون رفت از چالش های بانوان در امور فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است. دین مبین اسلام برای جایگاه زن ارزش و مقام والایی قائل است؛ چنانکه در قرآن کریم وقتی از آرامش برای انسان سخن

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (س) – z.hafez۵۰۴۷@gmail.com

به میان می‌آید، از زن به عنوان آرامش دهنده یاد می‌شود. در سوره روم خداوند متعال می‌فرماید: همسرانی از جنس خودتان برای شما آفریدیم تا در کنار آنان آرامش یابید. (روم/۲۱)

با این حال متاسفانه در گذشته رفتار زنان بر اساس الگوهای اول و دوم ارزش‌گذاری می‌شد. الگوی اول همان قالب تحجر و خانه‌نشینی و الگوی دوم، با نام جنبش فمینیسمی که با شعار برابری زنان درهمه‌ی امور با مردان، به دنبال نیروی کار ارزان‌تر بوده‌اند.

در فرقه‌های مختلف اسلامی هم نظرات متفاوتی در این باره به چشم می‌خورد. افراد و گروه‌های مختلفی مانند سلفی‌ها، زن را محکوم به خانه‌نشینی و حتی محروم از سوادآموزی کرده‌اند. از طرفی تفکر شیعه‌ی انقلابی، الگویی راه‌گشا برای شناخت جایگاه زن معرفی کرده است و آن الگوی جامع، الگوی سوم زن مسلمان است.

از این رو پژوهشگران زیادی در این باره به تحقیق پرداخته‌اند، از جمله می‌توان به کتاب الگوی سوم / الگوی رفتاری زن در خانواده و اجتماع نوشته‌ی فرج الله هدایت‌نیا (۱۳۹۵) اشاره کرد. ایشان در کتاب خود بدنبال معرفی الگوی مطلوب زن در خانواده هستند. هدایت‌نیا در اهمیت این موضوع اینچنین مطرح می‌کند: «مسئله زن از مسائل اساسی و محوری برای هر ملت، آیین و مکتب است. به همین دلیل از گذشته تا کنون یکی از موضوعات مهم مورد گفتگو در میان همه ملت‌ها، مسئله زنان بوده است.» همچنین مقالاتی چون مقاله‌ی «ابعاد شخصیت زن مسلمان ایرانی مبتنی بر منظومه فکری رهبر معظم انقلاب (الگوی سوم زن)» نوشته‌ی عارفه بهنود شریف و سعید خلیلی (۱۴۰۱) و مقاله‌ی «الگوی کنش بانوان و تاثیر آن بر فرهنگ سیاسی در گفتمان انقلاب اسلامی براساس الگوی سوم: بررسی ترسیم هسته‌های گفتمانی از منظر آیت الله خامنه‌ای» نوشته‌ی زهرا امامی، احمد بخشایشی اردستانی، محمد توحیدفام و حجت‌اله درویش‌پور نیز نگارش شده است.

کتاب آقای فرج الله هدایت‌نیا که به موضوع تحقیقات پژوهشگر نزدیک بوده به دو الگوی خانه‌نشینی زن و الگوی سوم زن مسلمان پرداخته است. مقالات ذکر شده نیز فقط به الگو سوم پرداخته و پژوهشگر را بر آن داشتند تا به شکل ویژه در مورد سه الگوی نام برده و نقش زنان در خانواده، اجتماع، سیاست و اقتصاد به تحقیق و پژوهش بپردازد.

اکنون سوال اصلی پژوهش این است که؛ پیامدهای خانه‌نشینی زن و راهکارهای برون رفت از آن، باتوجه به الگوی سوم زن مسلمان چیست؟

۱- مفهوم شناسی

برای آشنایی بیشتر با موضوع پژوهش در ابتدا به برخی مفاهیم اصلی پیرامون آن پرداخته می‌شود.

۱-۱ پرده نشینی

پرده به معنای حجاب، حائل، ستر، غشا و پارچه‌ای است که بر پنجره بیاویزند (دهخدا، ذیل واژه پرده) و پرده‌نشین به معنای مستوره و مُخَدَّرَه، خلوت‌نشین، فرشته‌مقرب، شخص پارسا و زنی که در خانه و پشت پرده بنشیند، آمده است. (عمید، ذیل واژه پرده)

در «پرده نشینی زن» که در اصطلاح رایج عرفی با فقهی آن بیشتر تحت عنوان زن «مُخَدَّرَه» شناخته می‌شود، الزام کیفری به ماندن در خانه وجود ندارد؛ بلکه به زنی گفته می‌شود که مانند دیگران خروج معمول از خانه و برخورد چهره به چهره با مردان نامحرم را نداشته باشد. چنین زنی در عین پوشیدگی کامل و از روی حیا و پاکدامنی، اختلاط کمتری با مردان دارد و جز برای انجام کارهای ضروری از خانه خارج نمی‌شود؛ برخلاف زن «بَرَزَه» (زن بیرون رونده) که معمولاً خروج از خانه نزد او برای انجام کارهای ضروری یا غیر ضروری عادی است. (محقق سبزواری، ۱۴۲۳ق، ج ۲، ص ۶۸۱)

علاوه بر واژه‌های خانه نشین و پرده نشین که در خصوص زنان گوشه نشین و منزوی به کار رفته اند واژه‌ی دیگری هم در این زمینه به نام تحجر وجود دارد، که تحجر در اصطلاح به بسته بودن ذهن، تنگ نظری و داشتن اندیشه ساکن و راکد گفته می‌شود. (اسفندیاری، ص ۶۵) فرد متحجر دارای اندیشه و خصوصیتی است که پذیرای مسائل و موضوعات فرهنگی و فکری جدید نیست. (انوری، ج ۳، ص ۱۶۳) تحجر که نوعی بیماری اجتماعی خوانده شده است، (مطهری، ج ۱۶، ص ۶۰۷) از موانع تعالی و تکامل عقل به حساب می‌آید و متحجران به استدلال عقلی و منطقی که علیه دیدگاه‌های آنان وجود دارد، بی‌توجه‌اند. (نظرپور، ص ۲۹) امام خمینی در مجموع تحجرگرایی را برداشت ناقص و سطحی از دین، گرایش‌های همراه با جهل، جمود، ظاهرگرایی و مقدس‌مآبی، توجه به ظاهر دیانت و اصالت دادن به آن و غفلت از باطن و اهداف آن و درک صحیح نداشتن از مصالح دینی و اجتماعی و باور نداشتن به نقش زمان و مکان در اجتهاد، دانسته است. (امام خمینی، ج ۱۱، ص ۲۱۶)

۱-۲ فمینیسم

واژه فمینیسم از نظر لغت بدین معناست که فمینیسم (Feminism) از ریشه (Feminie) گرفته شده است که در اصل فرانسوی است و این واژه نیز از ریشه لاتینی (Femina) مشتق شده است. فمینیسم از نظر اصطلاحی در زبان انگلیسی دو کاربرد دارد: ۱. جنبش برابری زن و مرد. ۲. جنبش آزادی زنان. (آریانپورکاشانی، ج ۲، ص ۱۹۲۸) که این دو کاربرد معنای نزدیک به هم دارند. جنبش برابری زن و مرد معتقد است که زنان بایستی در جمع جنبه‌های

سیاسی، اقتصادی و اجتماعی با مردان فرصت‌های مساوی داشته باشند و به تمام امکانات و فرصت‌های برابر با مردان دست پیدا کنند. جنبش آزادی زنان عبارت است از نهضت و جنبش اجتماعی که در پی نهادینه کردن این اعتقاد و باور است که زنان با مردان برابری کامل دارند. (غروی‌ان، ۸۱/۲/۸، ص ۶) همچنین مترجمان فارسی زبان برای این معنای اول معادل‌هایی همچون زن‌گرایی، زن‌باوری، زن‌وری، زنانه‌نگری، زن‌آزادخواهی، را برگزیده‌اند و اما برای معنای دوم، نهضت زنان یا «نهضت آزادی زنان» را مناسب دیده‌اند. (مؤسسه فرهنگی طه)

در ادامه، به پیامدهای مثبت و منفی خانه نشینی زن پرداخته می‌شود.

۱-۳ الگوی سوم زن مسلمان

در جامعه کنونی که عده‌ی زیادی به دفاع از حقوق زنان ایرانی پرداخته‌اند، شاید کمتر کسی وجود داشته باشد که تعبیر «الگوی سوم زن» را شنیده باشد تعبیری که اولین بار مقام معظم رهبری آن را بیان نموده‌اند. الگویی که زن ایرانی را به عنوان یک زن مسلمانی که دارای عفاف، شرافت و حیاست در عین حال در بطن و مرکز اجتماع و سیاست نقش می‌پذیرد را، معرفی می‌کند.

این الگو فراتر از تعریف الگوی اول که زن را صرفاً خانه نشین و متحجر و یا الگوی دومی که زن غربی را بدون آگاهی از عفاف معرفی کرده‌اند، بیان می‌کند. الگوی سوم نشان می‌دهد که زنان با حفظ حیا و هویت و اصالت خود می‌توانند در جامعه حضور یابند.

۲- پیامدهای مثبت خانه‌نشینی زن

۱-۲ حفظ حیا و عفت زن

روشن است که یکی از اثرات مثبت خانه نشینی زن حفظ حیا و عفت می‌باشد. دین مبین اسلام، برای حفظ حیا و عفت اهمیت ویژه‌ای قائل شده، چنانچه در روایتی از حضرت زهرا (س) آمده که: «بهترین چیز برای زنان آن است که مردی را نبینند و مردی هم آنان را نبیند.» (مجلسی ۱۳۸۴، ج ۱۰۰، ص ۲۳۸)

و همچنین روزی رسول خدا (ص) از اصحاب خود پرسیدند: «زن چیست؟» آن‌ها عرض کردند: «عَوْرَة»؛ یعنی چیزی است که باید پوشیده شود. سپس فرمودند: «اوچه زمانی به پروردگار نزدیک تر است؟» اصحاب نتوانستند جواب پرسش رسول خدا (ص) را بدهند. فاطمه (س) چون این سوال را شنید، فرمود: «زمانی زن به پروردگار نزدیک تر است که در قعر خانه اش قرار گیرد.» (حرعاملی، ۱۴۰۹: ج ۲۰ ص ۶۷) با بیان این روایت‌ها آنچه به ذهن متبادر می‌شود این است که حضور زن در خانه موثر و مهم است و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) هم در این باره

می‌فرمایند که: «عظمت زن آن است که بتواند حجب و حیا و عفاف زنانه را که خدا در جبّلت زن ودیعه نهاده است، حفظ کند؛ این را بیامیزد با عزت مومنانه، با احساس تکلیف و وظیفه؛ آن لطافت را در جای خود به کار ببرد، آن تیزی و برندگی ایمان را هم در جای خود به کار ببرد» (خامنه‌ای، ۱۳۸۹) «عظمت زن به این نیست که بتواند چشم مرد‌ها را، هوس هوسرانان را به خودش جلب کند؛ این افتخاری برای یک زن نیست؛ این تجلیل زن نیست؛ این تحقیر زن است.» (همان)

از بیان این مطالب پژوهشگر به این نتیجه رسیده که حضور در خانه برای حفظ حیا و عفت زن بسیار ضروری است. ولی وقتی از زاویه دیگر به قضیه نگاه می‌کنیم، زنان نیمی از جامعه انسانی را تشکیل می‌دهند. زنان برای تربیت فرزندان نیکو و نقش‌هایی که می‌توانند در جامعه داشته باشند نیازمند حضور در اجتماع بوده و اجتماع نیز نیازمند حضور ایشان است. در مباحث بعدی به بیان مطالبی مبنی بر این که زنان در شرایط خاص، گاهی به ضرورت، نیازمند حضور در اجتماع هستند خواهیم پرداخت.

۲-۲ نقش مادری برای فرزندان

مادران اولین آموزگاران و الگوهای تربیتی برای فرزندان هستند. از نظر اسلام حضور زن در خانه، نقش مهمی در تربیت فرزندان دارد. برخی از نکات مهم در این زمینه عبارت‌اند از:

۲-۲-۱ تربیت اخلاقی و دینی: مادران با تربیت اخلاقی و دینی، ارزش‌ها و اصول اسلامی را به فرزندان منتقل می‌کنند. این تربیت، تأثیر مستقیم بر رشد اخلاقی و دینی فرزندان دارد.

۲-۲-۲ ارتباط نزدیک با فرزندان: ارتباط مادر با فرزندان در دوران کودکی، تأثیر بسزایی در شکل‌گیری شخصیت و رفتار آن‌ها دارد. مادران با حضور فعال در زندگی فرزندان، اعتماد به نفس، امنیت و ارتباط احساسی را تقویت می‌کنند.

۲-۲-۳ تأثیر شیر دادن: شیر دادن مادر به فرزند، نه تنها در پرورش جسمی بلکه در تربیت دینی و روحانی فرزند نیز مؤثر است. در مورد اهمیت شیر مادر از پیامبر اکرم (ص) نقل شده که «لیس لصبی لبن خیر من لبن امه» برای طفل، هیچ شیری بهتر از شیر مادر نیست.» (محدث نوری، ج ۱۵ ص ۱۵۶)

از حضرت علی (ع) نیز روایت شده که «ما من لبن رضع به الصبی اعظم برکه علیه من لبن امه» برای کودک هیچ شیری با برکت تر از شیر مادر نیست» (حر عاملی، ج ۷ باب ۶۸، ص ۱۷۵)

«تثبیت و نهادینه سازی الگوی زن مسلمان» با تمسک به الگوهای برجسته‌ی دینی و غلبه بر فرهنگ منحط غربی در مسئله‌ی زنان، مأموریتی مهم و کلان برای زنان مسلمان و انقلابی ایران است. حضرت آیت الله خامنه‌ای در بیانات ارزشمند خود در این باره می‌فرماید:

«زن ایرانی در ایران اسلامی، باید کوششش این باشد که هویت والای زن اسلامی را آن چنان زنده کند که چشم دنیا را به خود جلب کند. این امروز وظیفه‌یی است بر دوش زنان مسلمان... الگوی زن را نشان بدهند؛ بگویند زن مسلمان زنی است که هم دین خود را، حجاب خود را، زنانگی خود را، ظرافت‌ها و رقت‌ها و لطافت‌های خود را حفظ می‌کند؛ هم از حق خود دفاع می‌کند؛ هم در میدان معنویت و علم و تحقیق و تقرب به خدا پیشروی می‌کند و شخصیت‌های برجسته‌ای را نشان می‌دهد و هم در میدان سیاسی حضور دارد. این می‌شود الگویی برای زنان. شما بدانید زنان مسلمان در بسیاری از نقاط دنیا امروز به شما نگاه می‌کنند و از شما یاد می‌گیرند.» (خامنه‌ای، ۱۳۷۹)

نگاه انقلاب اسلامی به زن برگرفته از مبانی اسلامی است. در نگاه اسلامی هم زن و هم مرد فارغ از «جنسیت» شان می‌توانند در مسیر رشد و کمال حرکت کنند: «نگاه اسلام به جنسیت، یک نگاه درجه‌ی دو است؛ نگاه اول و درجه‌ی یک، حیث انسانیت است؛ که در آن، جنسیت اصلاً نقشی ندارد... در زمینه‌ی مسائل اصلی انسان - که مربوط به انسان است - زن و مرد هیچ فرقی ندارند. خب، شما ببینید در تقرب الی الله، یک زنی مثل حضرت زهرا، مثل حضرت زینب، مثل حضرت مریم هستند؛ رتبه‌شان، رتبه‌های فوق تصور امثال ماهاست... جنسیت یک امر ثانوی است، یک امر عارضی است؛ در کارکردهای زندگی معنا پیدا می‌کند، در سیر اصلی بشر هیچ تأثیری ندارد.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰)

نکته‌ی مهم اینکه امروز جمهوری اسلامی توانسته با اتکاء به مبانی الهی خود زنان توانمندی را در عرصه‌های گوناگون تربیت کند. تربیت این زنان فرصتی مهم برای پیشبرد حرف حق انقلاب اسلامی در موضوع زنان و پیروز شدن بر فرهنگ غلط غربی است. نگاه آیت الله خامنه‌ای به موفقیت در این عرصه نگاهی خوشبینانه است به شرط آنکه «تلاش مستمر» و «عدم غفلت از ضعفها» را به صورت جدی در دستور کار قرار دهیم:

«این همه زنان دانشمند، استاد در رشته‌های مختلف علمی، در علوم حوزوی، در علوم دانشگاهی همه نشان‌دهنده‌ی موفقیت جمهوری اسلامی است. نگاه من، این نگاه است. این نگاه، دل را به آینده امیدوار می‌کند. ما با همین حرکت و با همین شتاب ان شاء الله پیش برویم، قطعاً خواهیم توانست بر فرهنگ غلط غربی و رائج در دنیا فائق بیائیم. باید کار کرد، باید تلاش کرد، باید دنبال‌گیری کرد. نگاه، نگاه خوشبینانه است؛ منتها این نگاه خوشبینانه نباید مانع بشود از اینکه ضعف‌ها را ببینیم.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰)

نتیجه‌گیری:

جایگاه زن در جامعه موضوعی پیچیده و چند وجهی است که در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف به شکل‌های گوناگون، تفسیر شده است. در بسیاری از جوامع، زنان نقش‌های کلیدی در خانواده، اقتصاد، سیاست و فرهنگ ایفا کرده‌اند.

در اسلام، زنان از حقوق و مسئولیت‌های خاصی برخوردارند. قرآن کریم و احادیث نبوی به کرامت و ارزش زنان تأکید دارند و آن‌ها را به عنوان ستون‌های خانواده و جامعه معرفی می‌کنند. برای مثال، حضرت خدیجه (س) به عنوان یک تاجر موفق و همسر پیامبر اسلام (ص) نقش مهمی در حمایت از پیامبر و گسترش اسلام داشت.

حال با بیان پیامدهای مثبت و منفی خانه نشینی زن به این نتایج دست یافتیم که الگوی اول یعنی خانه نشینی با محدود کردن زنان به فضای خانه، مانع از مشارکت فعال آن‌ها در جامعه شده و آسیب‌های فراوانی را برای زنان ایجاد می‌کند. از جمله: عدم اعتماد به نفس، وابستگی به همسر و عدم مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی.

در الگوی دوم، فمینیسم نیز در شعار به دنبال برابری جنسیتی و رفع تبعیض‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است. متأسفانه در عمل، نظرات فمینیستی منجر به استثمار زنان و به خدمت گرفتن ایشان بعنوان نیروی کار ارزان بوده است.

در این بین الگوی سوم زن مسلمان الگوی عادلانه‌تری نسبت به دو الگوی دیگر است. زن در این الگو، می‌تواند همزمان در خانواده و جامعه فعال باشد و هویت و اصالت خود را حفظ کند. این سه دیدگاه هر کدام به نوعی به نقش و جایگاه زنان در جامعه می‌پردازند و تأثیرات متفاوتی بر زندگی زنان دارند که با بررسی صورت گرفته الگوی سوم زن مسلمان از دیگر الگوها کارآمدتر می‌باشد.

در این پژوهش، محقق تلاش کرد با مراجعه به منابع پژوهشی و بررسی موضوع‌ها در این باره، به توصیف و بیان هر سه الگو در کنار هم بپردازد تا مخاطب راحت‌تر بتواند به مطالعه و بررسی دیدگاه‌ها در این زمینه دست پیدا کند.

فهرست منابع:

۱. قرآن کریم

۲. اسفندیاری، محمد، خمود و خمود؛ تحقیقی در مورد تحجر فکری و تحجر عملی، قم، صحیفه خرد، چ ۱، ۱۳۷۶.
۳. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران؛ سخن، چ ۲، ۱۳۸۲.
۴. آریان پور کاشانی، منوچهر، فرهنگ پیشرو آریان پور، ج ۲، نشر الکترونیکی و اطلاع رسانی جهان رسانه، چ ۱، ص ۱۹۲۸، ۱۳۷۷.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، چ ۱، قم؛ مؤسسه آل البيت (ع)، ۱۴۰۹ ق.
۶. خامنه ای، سید علی، بیانات در جمع زنان شهر ارومیه، ۱۳۷۵/۶/۲۸.
۷. _____، بیانات در دیدار جمعی از بانوان نخبه، ۱۳۹۰/۳/۸.
۸. _____، بیانات در دیدار جمعی از پرستاران نمونه کشور، ۱۳۸۹/۲/۱.
۹. _____، بیانات در دیدار جمعی از بانوان برگزیده کشور، ۱۳۹۳/۱/۳۰.
۱۰. _____، بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته حوزوی و دانشگاهی، ۱۳۹۲/۲/۲۱.
۱۱. _____، بیانات در دیدار جمعی از بانوان، ۱۳۷۹/۶/۳۰.
۱۲. _____، بیانات در سومین نشست اندیشه های راهبردی، ۱۳۹۰/۱/۱۴.
۱۳. خمینی، سید روح الله، دیدار با جمعی از بانوان دزفول، ۱۳۵۸/۳/۲۱.
۱۴. _____، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چ ۵، ۱۳۸۹.
۱۵. _____، مجموعه آثار، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
۱۶. دهقان، مجید، عشایری منفرد، محمد، پوشش زنان در زمان پیامبر (ص)، ج ۱، چ ۲، قم؛ حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۹۸.
۱۷. ریتزر، جورج، مترجم؛ محسن ثلاثی، نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، تهران، ناشر؛ علمی، ۱۳۷۴.

۱۸. غرویان، محسن، روزنامه رسالت، ۸/۲/۸۱، ص ۶، بولتون مرجع فمینیسم، مدیریت مطالعات اسلامی مرکز مطالعات فرهنگی بین المللی، مرکز انتشارات بین المللی الهدی، بی جا، ص ۳۰.
۱۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت؛ مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ق.
۲۰. محدث نوری، حسین، مستدرک الوسائل، مؤسسه، آل البيت لاحیاء التراث، ۱۳۶۵.
۲۱. محقق سبزواری، ۱۴۲۳ق؛ کفایه الاحکام؛ تحقیق: شیخ مرتضی واعظی اراکی؛ ج ۲، قم؛ مؤسسه نشر اسلامی.
۲۲. مشیرزاده، حمیرا، از جنبش تانظریه اجتماعی تاریخ دو قرن فمینیسم، تهران؛ نشر تیراژه، ۱۳۸۲.
۲۳. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، تهران؛ صدرا، چ ۴، ۱۳۸۰.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، انتشارات علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۸۷.
۲۵. مؤسسه فرهنگی طه، نگاهی به فمینیسم، ۱۳۷۷.
۲۶. میخبر، سیما، ریحانه بهشتی یا فرزند صالح، قم؛ نورالزهراء، چ ۱۴۱، ۱۳۹۶.
۲۷. نظریور، رضا، عقل و تعقل در اندیشه امام خمینی در تقابل با خرافه و تحجر، تهران؛ چ ۲، ۱۳۹۱.
۲۸. هدایت نیا، فرج الله، الگوی سوم الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، چ ۲، تهران؛ سازمان بسیج جامعه زنان کشور، انتشارات لشکر فرشتگان، ۱۳۹۶.

فهرست مقالات

۱. آزادفر، روح الله، تأثیر زنان در جامعه و کسب و کار.
۲. باقری، شهلا، ارزش افزوده کارخانه داری زنان و عوامل مؤثر بر آن، نشریه علمی، زن در توسعه و سیاست، دوره ۹، ۱۳۹۰، ش ۳.
۳. باقر، الهام، دیدگاه امام خمینی درباره (فعالیت سیاسی زنان).
۴. حسینی، موسی، دیدگاه های قرآن درباره مشارکت سیاسی زنان، علمی- پژوهشی حوزوی، پژوهش های قرآنی، ۱۳۸۰، ش ۲۵ و ۲۶، ویژه نامه زن در قرآن.
۵. لولآور، منصوره، شاهمرادی زواره، راضیه، واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت الله خامنه ای.

سایت ها

khamenei.ir

<https://pezeshkekhoob.com>